

**NAGORE
IRAZUSTABARRENA
URANGA**

Varsoviako ghettoa latatan gordeta

Varsovia, 1943ko apirilaren 19a. Ghettoke juduak, azken hilabeteetan erresistentzia armatua antolatu aritu ondoren, matxinatu egin ziren, eta behingoagatik naziek atzera egitea lortu zuten. Biharamunean bertan gogor erantzun zuten alemaniarrek eta hilabete eskas geroago ghettoa guztiz suntsituzat eman zuten, Thomackie kaleko Sinagoga Handia erre zutenean.

Bi urte eta erdi lehenago, ghettoa abiatzean, 360.000 judu sartu zituzten bertan; amaieran, 10.000-15.000 besterik ez ziren bizirik irten. Treblinkara eraman ez zituztenak, ghettoan bertan hil ziren. Baina han gertatutakoaren oroimenak bizirik iraun zuen ekimen berezi bati esker.

Emanuel Ringelblum historialari juduak hainbat zientzialari, idazle, marrazkilaria, errabino... bildu zituen eta Oyneg Shabat (atseden eguneko poza) izeneko taldea sortu zuten, ghettoke egunero bizitzaren kontakizuna jasotzeko eta, gerra amaitzean, liburu batean jasotzeko. Taldekideek gertatzen ari zenaren kronika txostenetan, saiakeretan edota marrazkietan biltzen joan ziren. Kontzentrazio esparruetan gertatzen ari zena ere jaso ahal izan zuten Yacob Grojanowski esker; Chelmnoko esparrura deportatu zuten arren, ihes egitea lortu zuen, eta han ikusitako eta bizitako basakeriak idatzi zituen. Oyneg Sabathek txosten zehatza osatu zuen eta, poloniar erresistentziaren bidez, Londresera bidaltzea lortu zuten, han argitara zezaten.

Duela 80 urte, Varsoviako ghettoke juduen matxinadak ghettoa suntsitzea eragin zuen, baina han gertatutakoaren kronikak latatan gordeta iraun zuen.

Baina deportazioak, gaixotasunak eta gosea handitu ahala, taldekideen itxaropena txikituz joan zen. Ghettoke bizirik irteteko eta, beraz, liburuak idazteko aukera txikia zutela jakitun, bildutako dokumentazio guztia latorrizko hamar kaxatan eta hiru esne marmitatan ezkatu zuten.

Duela 80 urte matxinada piztu zenean, alemaniarrek ia taldekide guztiak atze-

man eta hil zituzten, baina Ringelblumek familiarekin ihes egitea lortu zuen. Ia bi urte eman zituzten ezkutatu. Baina gerra amaitzean zela, Gestapoko kideek aurkitu zituzten. Bi familiak hil zituzten, Ringelblumdarrek eta haiei babesa emandako familia osoa ere bai. Baina taldearen helburua betetzea lortu zuten behintzat: esne tupina bat ez beste lata guztiak aurkitu dituzte oraingoz. ●

MEXIKOKO KULTURA IDAZKARITZA

Lurraren munstroa etxera

Espoliatutako ondarea tantaka-tantaka ari da jatorrira itzultzen. Berriki Partenoiko marmol batzuk Atenasera itzuli direla jaso genuen atal honetan bertan, eta orain estatubatuarrek "lurraren munstroa" irudikatzen duen erliebea itzuliko dute Mexikora. Arduradun mexikarrek "pieza olmeka

bilatuena" dela diote, Mesoamerikako zibilizazio aitzindariaren ikonografia aztertzeko funtsezkoa. Espoliazioaren xehetasunak ezezagunak diren arren, pieza AEBetan azaldu zen 1960ko hamarkadaren amaieran. Orain, sekula lapurtu behar ez zutena itzultzea erabaki dute behintzat. ●